

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДЕРЖАВНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

БУЛУЙ Олексій Григорович

УДК 338.43:631.115.8

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ**

**Спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(економіка сільського господарства і АПК)**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Житомир – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Державному вищому навчальному закладі «Державний агроекологічний університет» Міністерства аграрної політики України.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент
Суліменко Лариса Антонівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Державний агроекологічний університет»,
декан економічного факультету

Офіційні опоненти: доктор економічних наук,
старший науковий співробітник
Канінський Петро Казимирович,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки» УААН,
завідувач відділом спеціалізації та
інформаційно-координаційної роботи

кандидат економічних наук
Бурачек Ігор Володимирович,
Житомирський державний технологічний
університет, доцент кафедри менеджменту

Захист дисертації відбудеться 26 грудня 2007 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.083.02 у Державному вищому навчальному закладі «Державний агроекологічний університет» Міністерства аграрної політики України за адресою: 10008, м. Житомир, Старий бульвар, 7, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університет» Міністерства аграрної політики України за адресою: 10008, м. Житомир, Старий бульвар, 7.

Автореферат розісланий 20 листопада 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

В.П. Якобчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою складовою ринкових перетворень аграрного сектора економіки України є становлення та розвиток сільськогосподарської кооперації. На пореформеному етапі спостерігається активізація діяльності кооперативних формувань, що зумовлено усвідомленням об'єктивної необхідності консолідації зусиль аграрних товаровиробників, а також підвищенням ролі кооперативних організацій в сучасному агробізнесі. Сільськогосподарські кооперативи як підприємства особливого типу мають подвійну економічну природу, оскільки їх місія полягає у задоволенні не тільки економічних, але й соціальних інтересів своїх членів.

Проте кооперативи ще не забезпечують достатньо високих результатів господарювання внаслідок дії ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників. Саме тому нагальною є потреба ідентифікації таких чинників в оцінці впливу на ефективність діяльності кооперативів та пошуку можливих резервів її підвищення. Крім того, економічна природа сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів вимагає особливого підходу до визначення економічної ефективності їх діяльності, оскільки відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» вони визнаються неприбутковими організаціями. Вирішення зазначених питань дозволить доповнити теоретичні та практичні основи підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських кооперативів. Це й зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Теоретичним питанням розвитку та особливостей діяльності кооперативів присвячено наукові праці класиків кооперативної думки – М. Туган-Барановського, О. Чаянова, М. Кондратьєва, Б. Мартоса, Є. Храпливого, І. Витановича та ін.

Дослідження сучасних теоретичних та практичних проблем кооперації знайшли відображення у працях вітчизняних вчених економістів-аграрників: П. Березівського, І. Бурачека, Ф. Горбоноса, В. Зіновчука, П. Канінського, О. Крисального, М. Маліка, Л. Молдаван, П. Саблука, Ю. Ушкаренко, Г. Черевка, В. Юрчишина, а також російських – І. Буздалова, О. Серової та ін. Водночас складність та багатогранність питань, пов'язаних із визначенням економічної ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів, особливо обслуговуючих, вивчення впливу чинників на ефективність їх діяльності, удосконалення механізму господарювання кооперативних підприємств зумовлює проведення окремого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університет» за темою: «Розробити і обґрунтувати стратегічні напрями та пріоритети пореформеного розвитку аграрного сектора Північно-Західного регіону України» (номер державної реєстрації 0104U008697).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у розробці теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо забезпечення

економічної ефективності функціонування сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішувались такі завдання:

- уточнити понятійний апарат проблеми дослідження, зокрема соціально-економічний аспект категорії «кооперація» в контексті розвитку агробізнесу;
- поглибити економічний зміст категорії «ефективність діяльності сільськогосподарського кооперативу» та визначити її показники;
- охарактеризувати особливості забезпечення ефективного господарювання сільськогосподарських кооперативів на пореформеному етапі;
- визначити місце, роль та економічну ефективність діяльності виробничих та обслуговуючих кооперативів, а також проблеми їх функціонування;
- обґрунтувати шляхи підвищення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів в світлі їх адаптації до внутрішніх та зовнішніх факторів впливу;
- запропонувати методику визначення економічної ефективності діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу;
- розробити економіко-математичну модель забезпечення ефективного господарювання обслуговуючого кооперативу шляхом оптимізації обсягів послуг.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної ефективності господарської діяльності кооперативних підприємств в аграрному секторі.

Предметом дослідження визначено сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дисертаційного дослідження є *діалектичний підхід* пізнання до економічних явищ і процесів, згідно з яким всі об'єкти розглядаються в постійному розвитку, зміні та вдосконаленні виробничих відносин. На основі *системного аналізу* кооперація розглядається як сукупність взаємоузгоджених та синхронно діючих економічних, організаційних та соціальних складових, що забезпечують досягнення синергетичного ефекту.

За допомогою *абстрактно-логічного методу* висунуто наукову гіпотезу, уточнено розуміння сутності поняття «кооперація», визначено її роль та місце у розвитку аграрних підприємств і сільських територій, здійснено теоретичне узагальнення і формулювання висновків. При аналізі кількісних та якісних показників ефективності господарювання виробничих та обслуговуючих кооперативів застосовано *економіко-статистичний метод*, зокрема його прийоми: *порівняння* (зіставлення фактичних даних звітного року з даними за попередні роки), *середніх і відносних величин* (підтвердження суттєвості відмінностей між основними показниками підприємств різних організаційно-правових форм), *кореляційно-регресійного аналізу* (оцінка впливу факторів на ефективність діяльності кооперативів), *рядів динаміки* (відстеження зміни у часі показників ефективності діяльності кооперативів), *групування* (виокремлення груп господарств за ознаками розміру, організаційно-правової форми

господарювання), *графічного методу* (наочне зображення отриманих результатів), *дискримінантного аналізу* (класифікація сукупності господарств за основними економічними показниками).

Економіко-математичний метод використовувався для обґрунтування оптимального плану виробництва та надання послуг, визначення економічної ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів і кількісної оцінки впливу чинників на результативність бізнесу. При плануванні економічних процесів розвитку сільськогосподарських кооперативів застосовувався *розрахунково-конструктивний метод*, за допомогою якого здійснено розробку альтернативних варіантів програм розвитку, їх оцінку з наступним вибором найкращого з них.

Інформаційними джерелами дослідження були відповідні Закони України, Укази Президента України, матеріали Державного комітету статистики України та Головного управління статистики в Житомирській області, матеріали моніторингу Міністерства аграрної політики України та Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації, результати особистих спостережень автора, нормативно-довідкова література, первинна документація сільськогосподарських кооперативів, наукові публікації, інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі «Інтернет».

Наукова новизна одержаних результатів. Найбільш важливими результатами досліджень, що характеризують їх новизну, розкривають зміст дисертації та виносяться на захист, є такі:

вперше:

- запропоновано визначати економічну ефективність діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на основі теорії виробничих можливостей з використанням оптимізаційної моделі, яка одночасно враховує основні фактори виробництва та економічну природу даного типу підприємства, забезпечуючи уникнення прямого використання прибутку в обчисленні показників ефективності;

уточнено:

- зміст поняття «кооперація», яке слід розглядати в трьох площинах: 1) як систему ведення господарства, що передбачає взаємодопомогу сільськогосподарських товаровиробників для задоволення їх економічних потреб; 2) як організаційно-правову форму підприємства особливого типу; 3) як спосіб раціонального поєднання всіх складових виробництва сільськогосподарської продукції та відповідних маркетингових ланцюгів, що передбачає досягнення синергетичного ефекту за рахунок спільної діяльності учасників об'єднання;
- сутність поняття «ефективність діяльності сільськогосподарського кооперативу», що передбачає не лише співставлення результатів із витратами, але і максимально продуктивне використання економічного потенціалу кооперативу (максимум послуг за певного обсягу ресурсів чи мінімум витрат на заданий обсяг виробництва);

дістали подальшого розвитку:

- пропозиції щодо підвищення економічної ефективності діяльності виробничих кооперативів за рахунок економії ресурсів та зниження

виробничих витрат, посилення ролі маркетингової діяльності, мотивації праці, оновлення основних засобів та оптимізації їх структури та ін.;

- обґрунтування особливостей забезпечення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з врахуванням міри впливу основних чинників на результати господарювання, зокрема поліпшення використання виробничого потенціалу та оптимальне поєднання виробничих ресурсів за критерієм мінімізації витрат;
- визначення основних причин, що стримують розвиток обслуговуючих кооперативів, зокрема відсутність досвіду управління діяльністю кооперативами, недосконалість правового поля їх функціонування, нерозуміння сільгосптоваровиробниками принципів кооперації, її можливостей і переваг, відсутність стартового капіталу, проблеми визначення та реалізації маркетингової стратегії розвитку;
- пропозиції щодо оптимізації обсягів послуг обслуговуючого кооперативу на основі раціонального їх поєднання для забезпечення максимально можливого задоволення потреб членів кооперативу з дотриманням вимог щодо обмеження послуг, наданих стороннім особам.

Практичне значення одержаних результатів полягає у сприянні стабільному та ефективному розвитку сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів Житомирської області. Результати наукових досліджень використовуються при проведенні моніторингу діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Житомирської області, виявленні неефективно працюючих підприємств та розробці рекомендацій щодо усунення дії негативних факторів (довідка Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації №2367/3 від 17.09.07 р.). Розробки автора рекомендовано до впровадження у частині поширення досвіду кооперативних форм організації бізнесу в аграрній сфері та використання відносних показників економічної, технічної та аллокативної ефективності при визначенні резервів зниження витрат та покращання фінансово-економічного стану кооперативних підприємств (довідка Головного управління економіки Житомирської обласної державної адміністрації №1/1185 від 26.07.07 р.). Результати представленого дослідження знайшли практичне застосування у забезпеченні ефективного функціонування сільськогосподарських кооперативів в окремих районах області (довідка Управління агропромислового розвитку Черняхівської районної державної адміністрації №296/3 від 29.06.07 р.).

Рекомендації щодо науково обґрунтованого поєднання видів діяльності на основі використання економіко-математичної моделі прийнято до впровадження і застосовуються при плануванні господарської діяльності обслуговуючим кооперативом «Злагода» Житомирського району Житомирської області (довідка №39 від 20.05.07 р.).

Теоретичні узагальнення, а також практичні аспекти створення, розвитку і діяльності сільськогосподарських кооперативів, методичні засади визначення результатів та ефективності їх діяльності використовуються при викладанні

дисциплін «Сільськогосподарська кооперація» та «Економіка і організація аграрного сервісу» студентам економічних спеціальностей Державного вищого навчального закладу «Державний агроекологічний університет» (довідка №739 від 20.08.07 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові положення, які виносяться на захист, отримані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, автором дисертаційної роботи використано лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати, викладені в дисертації, доповідались і дістали схвальну оцінку на Міжнародній науково-теоретичній конференції «Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці» (м. Житомир, 2005 р.), Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні питання економіки і менеджменту на сучасному етапі» (м. Суми, 2006 р.) та «Актуальні проблеми розвитку кооперації в ринкових умовах» (м. Херсон, 2007 р.), Міжнародному симпозіумі «Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку» (м. Житомир, 2007 р.), міжфакультетських науково-практичних конференціях молодих вчених ДВНЗ «Державний агроекологічний університет» «Формування стратегії регіонального АПК» (м. Житомир, 2005, 2006, 2007 рр.).

Публікації. Основні результати дисертації викладено в 9 наукових працях, з яких 5 статей у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг праць становить 3,44 д.а., в т.ч. у фахових виданнях – 1,89 д.а., з них особисто автора – 1,63 д.а.

Обсяг і структура дисертації. Робота викладена на 186 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (172 найменування) та 8 додатків, включає 32 таблиці та 22 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, ступінь вивченості наукової проблеми, визначено мету, основні завдання, предмет, об'єкт, методи дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, а також їх апробація.

У першому розділі – **«Теоретичні засади кооперації та організації ефективної діяльності»** – досліджено соціально-економічну сутність сільськогосподарської кооперації, її значення для агробізнесу, теоретичні аспекти і правові засади функціонування кооперативів, особливості їх розвитку в Україні на сучасному етапі. Викладено методологічні підходи до оцінки економічної ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів.

Встановлено, що кооперація є формою виробничих зв'язків між підприємствами, які спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції. Вона органічно пов'язана з розвитком спеціалізації виробництва, характеризується відносною сталістю та стійкістю зв'язків між виробниками, необхідністю дотримання підприємствами-учасниками відповідних техніко-економічних вимог щодо випуску готової до споживання продукції. Організаційним підґрунтям кооперації є наявність спільних для всіх її учасників економічних

інтересів і бажання їх колективного захисту. Економічним же базисом кооперації є отримання членами-власниками додаткового ефекту у вигляді послуг чи матеріальних благ, соціальною складовою – можливість саморозвитку трудового колективу та відповідних територіальних громад.

Вбачається необхідним розглядати кооперацію в трьох площинах: 1) як систему ведення господарства, що передбачає взаємодопомогу сільськогосподарських товаровиробників для задоволення їх економічних потреб; 2) як організаційно-правову форму підприємства особливого типу; 3) як спосіб раціонального поєднання всіх складових виробництва сільськогосподарської продукції та відповідних маркетингових ланцюгів, що передбачає досягнення синергетичного ефекту за рахунок спільної діяльності учасників об'єднання.

Під поняттям «кооператив» слід розуміти відкриту господарську структуру, що утворена на основі добровільного об'єднання фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, а також підприємницької здатності сільськогосподарських товаровиробників й знаходиться під контролем учасників кооперації та призначена для задоволення їх економічних і соціальних потреб. Кооператив – це, насамперед, особлива організація, економічні відносини в якій побудовані не лише на приватній власності, а й на демократичних принципах та взаємодопомозі.

Актуальним питанням дослідження функціонування кооперативних підприємств є визначення ефективності їх господарської діяльності. Ефективність роботи виробничих кооперативів характеризується показниками рентабельності, норми прибутку, продуктивності праці, урожайності, продуктивності тварин, собівартості продукції, трудоемності, матеріалоємності, фондоємності тощо. Проте така система показників ефективності господарських структур не може застосовуватись для обслуговуючих кооперативів. Їх неприбутковий статус вимагає особливого підходу до визначення економічної ефективності. Це пояснюється тим, що частина доходу обслуговуючих кооперативів, як правило, відразу розподіляється між його членами у вигляді надбавок і доплат до цін, що в кінцевому результаті занижує розмір прибутку кооперативу і відповідно – показники, розраховані на його основі. Тому ефективність діяльності обслуговуючих кооперативів, як правило, характеризується показниками ефективності товарної, цінової, збутової, комунікаційної політики, індексами товарообороту і витрат кооперативу, часткою ринку, структурою товарообороту, ступенем задоволення потреб членів кооперативу, питомою вагою робіт та послуг, виконаних в технологічні терміни та ін. Проте такі показники відображають окремі аспекти діяльності кооперативних агроформувань і не спроможні забезпечити комплексну оцінку ефективності використання всіх факторів виробництва відносно кінцевих результатів.

В процесі дослідження економічну ефективність господарювання розглянуто з двох сторін: 1) використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва одиниці продукції (робіт, послуг); 2) раціонального поєднання ресурсів за критерієм мінімізації витрат. Ефективність виробництва у першому випадку знаходить вираження у показнику технічної ефективності, у другому –

аллокативної ефективності, а їх добуток характеризує економічну ефективність. Графічно механізм визначення технічної та аллокативної ефективності представлено на рис. 1.

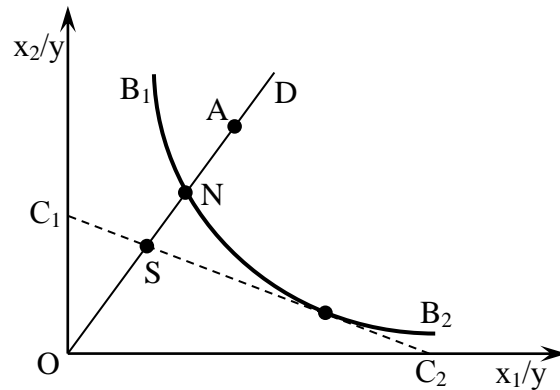

Рис. 1. Схема визначення технічної та аллокативної ефективності діяльності обслуговуючого кооперативу

Крива B_1B_2 відображає межу виробничих можливостей суб'єктів господарювання. Підприємства, які знаходяться вище цієї межі, є неефективними, оскільки використовують більшу кількість ресурсів на виготовлення одиниці продукції (наприклад, підприємство А на рис. 1). Здатність до взаємозаміщення виробничих ресурсів передбачає можливість пошуку такого їх поєднання, що забезпечить мінімізацію витрат виробництва і отримання за рахунок цього додаткового доходу. Оптимальна комбінація ресурсів знаходиться у точці дотику ізокошти C_1C_2 до межі виробничих можливостей. Логіка побудови моделі мінімізації витрат виробництва (input-орієнтована модель) для визначення економічної ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів обґрунтовується необхідністю оптимізації затрат на надання заданого обсягу послуг членам кооперативу.

Пошук економічної ефективності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу за допомогою вказаного методу передбачає знаходження розв'язку наступної задачі оптимізації:

$$E_{s \min} = \sum_{i=1}^l c_{is} x'_{is},$$

$$\sum_{j=1}^m y_{jk} \lambda_k - y_{js} \geq 0 \quad k = 1, \dots, n,$$

$$x'_{is} - \sum_{i=1}^l x_{ik} \lambda_k \geq 0 \quad k = 1, \dots, n,$$

$$\lambda_k \geq 0,$$

де: $E_{s \min}$ – показник ефективності досліджуваного кооперативу, x_{ik} – ресурс i -го виду, що використовується k -м кооперативом, x_{is} – ресурс i -го виду, що мінімізує витрати досліджуваного кооперативу (змінні задачі), y_{jk} – продукція (послуги) j -го виду k -го кооперативу, c_{is} – вартість одиниці ресурсу i -го виду досліджуваного кооперативу, λ_k – вагові коефіцієнти (змінні задачі), n – кількість підприємств, m – кількість видів продукції (послуг), l – кількість виробничих ресурсів.

Для визначення економічної ефективності всіх кооперативів необхідно розв'язати задачу окремо для кожного підприємства, оскільки цінність факторів

виробництва у кожному конкретному випадку буде різною. Використання методу оболонки даних дозволяє розрахувати максимально продуктивне використання наявного виробничого потенціалу кооперативних агроформувань, що забезпечить успішне ведення бізнесу. Отже, поступальний розвиток сільськогосподарських кооперативів значною мірою залежить від використання дієвої методики визначення економічної ефективності їх діяльності.

У другому розділі – **«Економічна оцінка діяльності сільськогосподарських кооперативів в умовах ринку»** – обґрунтовано соціально-економічну необхідність розвитку кооперативних форм організації бізнесу в аграрній сфері, проведено аналіз сучасного стану та ефективності функціонування сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, ідентифіковано проблеми їх діяльності.

Виникнення та розвиток кооперативних формувань у сільському господарстві зумовлено насамперед звичною і зрозумілою для товаровиробника формою організації виробництва, яка надає її учасникам робочі місця, забезпечуючи матеріальну зацікавленість у колективній співпраці. Створення сільськогосподарських виробничих кооперативів в Україні розпочалося ще в другій половині 90-х рр. минулого століття. У фазі активізації аграрної реформи, що почалася з 1999 р., сільськогосподарські виробничі кооперативи виявилися однією з найпоширеніших організаційно-правових форм новостворених сільськогосподарських формувань (понад 25%). В Житомирській області їх частка сягнула 14%. Проте на початок 2006 р. в області працювало лише 49 виробничих кооперативів, що в 2 рази менше порівняно із 2000 р.

В процесі реформування відбулися в основному зміни форми господарювання, що не дали змоги підприємствам подолати недоліки системи колективного господарювання. Вже на початковому етапі свого існування виробничі кооперативи поступалися підприємствам інших організаційно-правових форм. За допомогою дискримінантного аналізу встановлено, що при реформуванні у 70% випадків вибір тієї чи іншої організаційно-правової форми господарювання керівниками та спеціалістами часто здійснювався з урахуванням фінансово-економічного стану підприємства. Зокрема, чим гірші показники мало таке господарство, тим до більшої кількості власників воно потрапляло. Отже, найслабші за економічним потенціалом підприємства діставались не окремим власникам, а всьому трудовому колективу.

В процесі дослідження виявлено, що 90,5% колективних сільськогосподарських підприємств з низьким виробничим потенціалом були базою для створення сільськогосподарських виробничих кооперативів, 65,6% середнього рівня розвитку стали господарськими товариствами і 64,6% з високим потенціалом реформовані у приватні підприємства. При аналізі економічного стану сільськогосподарських підприємств, що трансформувались у відповідні організаційно-правові форми, враховувались показники прибутку, власного капіталу, основних фондів, кредиторської та дебіторської заборгованості, валової продукції, рентабельності, площі сільськогосподарських угідь. Отже, низькі економічні показники сільськогосподарських виробничих

кооперативів пореформеного періоду суттєво пов'язані з гіршими «стартовими» умовами. Тому не варто трактувати сільськогосподарські виробничі кооперативи як об'єктивно неперспективну форму господарювання, а необхідно сконцентрувати наукові дослідження у напрямі удосконалення економічних взаємовідносин як всередині кооперативу, так і з іншими суб'єктами господарювання та зміцнення їх виробничого потенціалу.

Аналіз сучасного стану господарювання сільськогосподарських виробничих кооперативів свідчить про деяке підвищення ефективності їх діяльності протягом досліджуваного періоду. Підтвердженням цього є дані табл. 1, згідно з якими чітко прослідковується тенденція до зростання продуктивності праці на 87,9%, рівня фондівіддачі – на 95%, а також рентабельності – на 18,4 процентні пункти. Якщо за попередні роки виробничі кооперативи працювали збитково, то у 2005 р. досягнуто позитивних результатів, в т.ч. у галузі тваринництва.

Таблиця 1

Основні показники ефективності діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів Житомирської області

Показник	Рік			2005 р. до 2003 р., +/-
	2003	2004	2005	
Урожайність з 1 га, ц:				
зернові	17,1	20,2	18,6	+1,5
картопля	29,1	33,2	20,5	-8,6
льонотреста	6,3	5,0	5,3	-1,0
Середньорічний надій молока на одну корову, кг	1935	2096	2014	+79
Середньодобовий приріст ВРХ, г	328	350	339	+11
Середньодобовий приріст свиней, г	219	216	227	+8
Виробнича собівартість 1 ц, грн:				
зернові	33,86	30,82	37,00	+3,14
картопля	63,43	78,18	205,78	+142,35
льонотреста	38,42	52,49	44,88	+6,46
молоко	69,91	70,64	79,66	+9,75
приріст ВРХ	749,67	634,69	696,74	-52,93
приріст свиней	659,32	691,12	710,85	+51,53
Фондосмність продукції, грн	5,15	3,86	2,68	-2,47
Фондовіддача, грн	0,19	0,26	0,37	+0,18
Валова продукція (в порівняних цінах 2000 р.), тис. грн	51638,8	53388,6	59182,1	+7543,3
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	73,8	96,7	108,0	+34,2
на 1 середньорічного працівника, тис. грн	9,1	12,8	17,1	+8,0
Валовий прибуток (збиток), тис. грн	-6060,6	-1813,4	1358,6	+7419,2
на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	-8,7	-3,3	2,5	+11,2
на 1 середньорічного працівника, грн	-1067,6	-434,7	393,7	+1461,3
Рівень рентабельності (збитковості), %	-15,2	-4,6	3,2	+18,4
в т.ч.: рослинництва	21,6	20,1	-0,5	-22,1
тваринництва	-34,8	-19	5,4	+40,2
Питома вага прибуткових підприємств, %	8,5	34,6	30,6	+22,1

Застосування кореляційно-регресійного аналізу для оцінки впливу окремих факторів виробництва на показники економічної ефективності діяльності

сільськогосподарських виробничих кооперативів Житомирської області дало змогу з'ясувати, що валовий прибуток та показники, які розраховані на його основі (рівень рентабельності, норма прибутку, валовий прибуток з розрахунку на одного працівника), тісно взаємопов'язані з рівнем оплати праці, виробничими та адміністративними витратами (модель 1, табл. 2). Водночас статистичні оцінки свідчать про незначний вплив на кінцеві результати витрат на збут. Дійсно, абсолютні значення витрат на збут не є прямим свідченням ефективності маркетингової діяльності кооперативу. Більш вагомим чинником вбачається, наприклад, економічно обґрунтовані канали реалізації продукції та ціновий механізм продажу. Слабкий вплив фондоозброєності на продуктивність праці обумовлений високим ступенем фізичного і морального зносу основних фондів (модель 2, табл. 2). На собівартість продукції найбільший вплив мають матеріальні витрати, витрати на оплату праці та вартість робіт і послуг сторонніх організацій (модель 3, табл. 2).

Таблиця 2

Кореляційно-регресійна залежність основних показників ефективності від окремих факторів виробництва у сільськогосподарських виробничих кооперативах Житомирської області

Мо- дель	Показник	Фактори впливу		Рівняння регресії	Коефіцієнт		Рівень значи- мості
		досліджувані	включені до моделі		кореле- ляції	детер- мінації	
1	Валовий прибуток	Оплата праці, виробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут	Оплата праці (x_1), адміністративні витрати (x_2), виробничі витрати (x_3)	$y = -287,97 + 2,28x_1 - 1,82x_2 - 0,19x_3$	0,72	0,52	< 0,01
2	Продуктивність праці	Оплата праці, фондоозброєність	Оплата праці (x_1)	$y = 65,04 + 5,5x_1$	0,97	0,94	< 0,01
3	Собівартість зернових	Оплата праці, матеріальні витрати, роботи і послуги, амортизаційні відрахування	Матеріальні витрати (x_1), оплата праці (x_2), роботи і послуги (x_3),	$y = 14,84 + 0,87x_1 + 0,97x_2 + 0,77x_3$	0,98	0,96	< 0,01

Сільськогосподарські виробничі кооперативи як особлива форма господарювання створюють умови для підвищення мотивації до високопродуктивної праці його працівників, оскільки вони спроможні забезпечувати пряму залежність рівня споживання від рівня виробництва, тобто весь додатковий продукт належить лише трудовому колективу. Крім того, значні труднощі у забезпеченні ефективної діяльності виробничих кооперативів пов'язані з виконанням ними певних соціальних функцій, що відповідно створює додаткове навантаження на підприємство. Такі формування сприяють комплексному розвитку сільських територій, адже інтереси виробничих кооперативів пов'язані з інтересами відповідних сільських громад.

Інший тип кооперації, обслуговуючої, побудований на вертикальних інтеграційних зв'язках. Особливість таких кооперативів полягає в тому, що вони не беруть безпосередньої участі у виробництві продукції, а створюються для співробітництва у поствиробничій (маркетинговій) чи довиробничій (постачальницькій) сфері діяльності. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не тільки обслуговують виробництво, а й відіграють важливу роль

у збільшенні прибутку господарств-членів кооперативу, оскільки здійснюють ефективний контроль за рухом продукції від виробника до споживача.

Нині сільськогосподарська обслуговуюча кооперація області охоплює близько 3 тис. юридичних і фізичних осіб у 83 кооперативних підприємствах, серед яких 84% – багатофункціональні. Крім того, в області функціонує 4 великі за обсягом товарообороту кооперативи у формі агроторгових домів. На їх долю у 2005 р. припадало 87% кооперативного бізнесу області. Дослідження підтверджують, що кінцеві результати господарювання кооперативного сектора економіки значною мірою залежать від матеріально-технічного забезпечення та раціонального використання виробничих ресурсів. Застосування методу оболонки даних при розрахунку ефективності діяльності обраної сукупності обслуговуючих кооперативів області дозволило виявити низьку ефективність їх діяльності (рис. 2). В результаті проведених розрахунків виявлено, що максимально ефективно працював лише один кооператив – «Корбут».

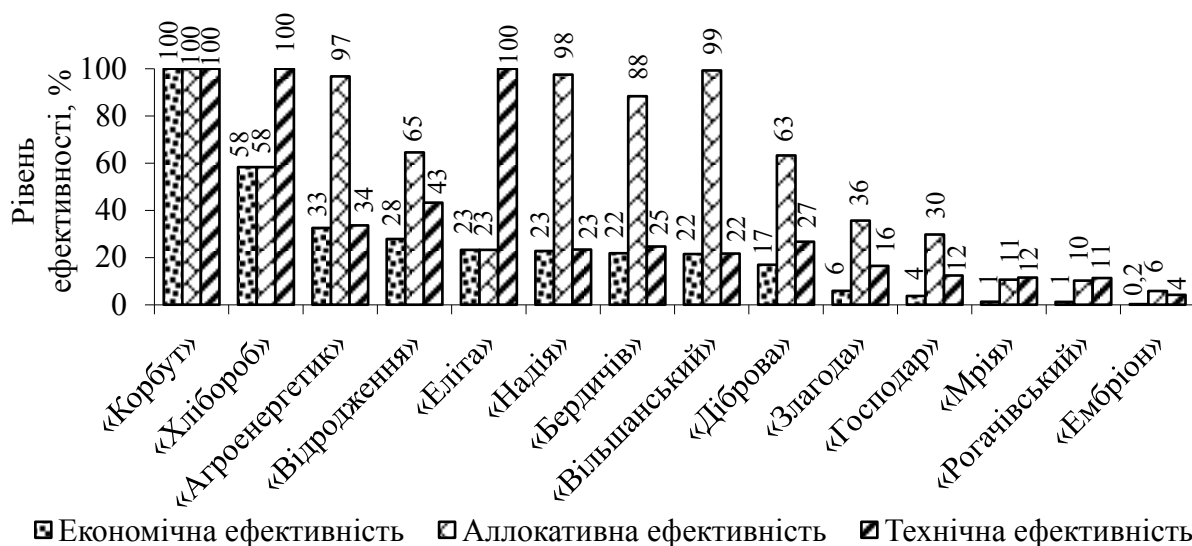

Рис. 2. Ефективність діяльності обслуговуючих кооперативів в середньому за 2003-2005 рр.

В основному низькі показники економічної ефективності, яка в контексті даного дослідження визначається як добуток аллокативної і технічної, пояснюються нераціональним використанням виробничих факторів (низькою технічною ефективністю). Виходячи із отриманих результатів досліджень, підвищити ефективність використання виробничих ресурсів в досліджуваних кооперативах можна на 57-96%. Такі результати свідчать про перевитрати ресурсів і вказують, на скільки можна зменшити їх споживання для надання того ж самого обсягу послуг, що в кінцевому результаті зменшить матеріально-грошові витрати.

Значно менша диференціація кооперативів спостерігається за показниками аллокативної ефективності. Це є свідченням того, що низький рівень економічної ефективності діяльності насамперед пов'язаний із застарілими технічними засобами, нераціональною їх структурою та недостатньою забезпеченістю.

Проведений аналіз сучасного стану діяльності обслуговуючої кооперації підтверджує, що більшість кооперативів характеризується низьким та середнім

рівнем показників економічної ефективності. В цілому, резерви підвищення економічної ефективності діяльності, за даними розрахунків, знаходяться в межах 67-99%. Отже, кооперативи Житомирської області мають резерви підвищення ефективності господарювання за рахунок раціонального використання наявної матеріально-технічної бази. Ідентифікація чинників та оцінка їх впливу на функціонування виробничих та обслуговуючих кооперативів зумовила напрями пошуку шляхів локалізації негативних факторів та стимулювання дії позитивних.

У третьому розділі – **«Основні напрями підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів»** – визначено напрями розвитку виробничих та обслуговуючих кооперативів в сільському господарстві в контексті реалізації їх резервів щодо підвищення економічної ефективності шляхом удосконалення внутрішньогосподарських відносин та організаційної структури підприємств, посилення функцій маркетингу, мотивації праці та соціальної ролі виробничих та обслуговуючих кооперативів, підвищення ролі менеджменту.

Однією з важливих умов результативності роботи сільськогосподарського виробничого кооперативу є удосконалення економічних відносин як на внутрішньогосподарському, так і на міжгосподарському рівні. Це стосується порядку передачі майна і землі в користування, поповнення і списання активів, винагороди за користування земельною ділянкою і майновою часткою, стимулювання реінвестицій, отримання частки пайового капіталу при виході з кооперативу тощо. Для цього слід забезпечити належну систему організації обліку і контролю господарської діяльності кооперативу.

В процесі пошуку можливих резервів росту ефективності діяльності кооперативів виявлено два блоки факторів – зовнішні та внутрішні. До внутрішніх відносяться чинники, що піддаються управлінню в межах підприємства. За особливостями впливу вони поділяються на організаційні, економічні та соціальні. Оскільки кооперативні підприємства є насамперед добровільними організаціями, то від раціональної організаційної структури значною мірою залежить реалізація працівниками своїх функціональних обов'язків, а також адаптація організаційно-економічного механізму господарювання кооперативу до умов зовнішнього середовища.

Соціальні аспекти кооперативної форми організації виробництва реалізуються у зростанні добробуту і якості життя членів кооперативу та їх сімей, рівня освіти та культури, розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Соціальна складова діяльності кооперативу знаходиться в прямій залежності від економічних здобутків самого кооперативу. Зберігаючи конкурентні переваги, виробничі та обслуговуючі кооперативи мають можливість, крім вирішення суто економічних проблем, ініціювати та забезпечувати якісний соціальний розвиток сільських територій.

Основним резервом підвищення економічної ефективності діяльності кооперативів є раціональне формування, відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу підприємства. З метою забезпечення підвищення

ефективності господарювання сільськогосподарських кооперативів розроблено моделі оптимізації діяльності типового виробничого та обслуговуючого кооперативу з лінійними обмеженнями (на основі застосування симплекс-методу). Загальна постановка задачі сформульована наступним чином: для виробничого кооперативу – виробництво максимально можливого обсягу продукції за умов наявних факторів виробництва; для обслуговуючого – виходячи із доступних в кооперативі ресурсів, визначити таке поєднання видів діяльності (робіт та послуг), яке б забезпечило виконання плану заявок членів кооперативу та надання певного обсягу послуг стороннім особам, забезпечивши отримання максимального ефекту у вигляді більшого доходу і задоволення потреб членів кооперативу.

Вихідними в моделюванні були положення про те, що матеріально-технічні ресурси обмежені і можливості їх нарощування на даному етапі незначні. Залучення додаткових працівників лімітується через складну демографічну ситуацію на селі. Розширення фінансових можливостей стримується низькою інвестиційною привабливістю аграрного сектора, а для обслуговуючих кооперативів – додатковим дотриманням вимог щодо обмеження наданих кооперативом послуг стороннім особам (законодавством встановлено не більше 20% від загального їх обсягу). Оптимальний план надання послуг для обслуговуючого кооперативу «Злагода» при існуючій матеріально-технічній базі представлений в табл. 3.

Таблиця 3

Результати оптимізації виробничого плану діяльності в обслуговуючому кооперативі «Злагода» Житомирського району Житомирської області

Вид послуг	Одиниці виміру	Фактично надано послуг	Обсяг потреби в послугах	Розрахункове значення	
				Послуги членам кооперативу	Послуги стороннім особам
Оранка	га	59	78,9	78,9	0
Культивация	га	6,3	12,5	12,5	0
Боронування	га	5,0	8,0	8,0	0
Посів	га	18,0	28,5	28,5	0
Коткування посівів	га	3,6	5,2	5,2	0
Скошування трав	га	15,2	16,3	16,3	0
Обмолот зернових	га	36,5	45,0	45,0	8,9
Очистка насіння	т	2,0	2,5	2,5	0
Помел зернових	т	8,0	7,2	7,2	0
Послуги автотранспорту	год	980	1141	1141	0
Підкопування овочів	га	2,35	2,3	2,3	0
Реалізація зернових	т	12,0	18,1	18,1	6,9
Обприскування с.-г. культур	га	3,4	3,6	3,6	0
Осіменіння тварин	гол.	26	26	26	95

Передбачається, що розроблений виробничий план забезпечить отримання кооперативом 49 тис. грн доходу. Можлива й інша структура послуг кооперативу, проте в такому разі варто пам'ятати, що будь-яке внесення змін в розроблений план призведе до його погіршення, він стане неоптимальним з математичної точки

зору, але компромісним з точки зору практики. Тому керівництво кооперативу завжди має альтернативу при виборі того чи іншого варіанту.

В ході дослідження виявлено вплив зовнішніх факторів на успішне здійснення бізнесової діяльності кооперативу, які поділяються на економічні, законодавчі та політичні. Об'єктивно нейтралізувати дію цих факторів практично неможливо, однак сільськогосподарські товаровиробники, об'єднуючись у кооперативи, в змозі зменшити негативний вплив ринкового середовища. Перш за все, це пояснюється перевагами кооперативу, оскільки спільно можна досягати того, чого не можна досягти поодиночки, завдяки можливості координації своїх дій з іншими товаровиробниками, виходу на ринки, участі у великомасштабному бізнесі. Узагальнені результати дослідження щодо забезпечення підвищення ефективності функціонування кооперації подано на рис. 3. При цьому досягнення високих результатів господарювання сільськогосподарських кооперативів можливе завдяки виявленню та нейтралізації негативних факторів та стимулюванню дії позитивних, зокрема удосконалення організаційної структури, збалансування виробничого потенціалу, впровадження нових технологій. Реалізація внутрішніх і зовнішніх факторів підвищення ефективності діяльності кооперативів забезпечить отримання не лише економічного ефекту, а й соціального та екологічного.

Рис. 3. Механізм реалізації шляхів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів

Отже, унікальна природа кооперації як особливої форми господарювання дозволяє використати її переваги, оскільки вона об'єднує в собі приватну власність та колективну форму організації праці, що дозволяє працівникам впливати на управління кооперативом й стимулює їх до високопродуктивної праці. Розширення кооперативної ініціативи сприяє залученню сільськогосподарських товаровиробників не тільки до горизонтальних інтеграційних процесів, а й до створення вертикально інтегрованих кооперативних організацій, які спроможні забезпечити підвищення ефективності діяльності учасників кооперації шляхом забезпечення контролю на всіх стадіях руху продукції від її виробника до споживача.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано новий підхід до визначення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів, що сприятиме виявленню резервів зростання продуктивності й ефективності їх діяльності.

1. Системоутворюючим фактором відродження аграрної сфери є кооперація. Дослідженнями встановлено, що на основі її синергетичної складової та розширення сфери впливу сільськогосподарських товаровиробників забезпечується реалізація їх економічних інтересів і досягнення взаємовигідної мети за рахунок справедливого розподілу одержаного доходу. Тому доцільним буде розгляд її як сукупності трьох складових: 1) як систему ведення господарства, що передбачає взаємодопомогу сільськогосподарських товаровиробників для задоволення їх економічних потреб; 2) як організаційно-правову форму підприємства особливого типу; 3) як спосіб раціонального поєднання всіх складових виробництва сільськогосподарської продукції та відповідних маркетингових ланцюгів, що передбачає досягнення синергетичного ефекту за рахунок спільної діяльності учасників об'єднання.

2. З метою визначення економічної ефективності діяльності сільськогосподарських кооперативів пропонується розглядати її не лише як співвідношення отриманих результатів із витратами, а значно ширше – як категорію, що характеризує виробничі відносини з приводу максимального задоволення потреб членів кооперативу в необхідних послугах за умов економії живої та уречевленої праці. Розрахунок таких комплексних показників ефективності функціонування кооперативів доцільно здійснювати на основі методу аналізу оболонки даних з використанням оптимізаційної задачі, яка забезпечує врахування всіх виробничих ресурсів обслуговуючих кооперативів та отримання необхідних показників ефективності, розрахованих без прямого використання прибутку.

3. На ефективність функціонування виробничих кооперативів в пореформений період значною мірою вплинули їх гірші «стартові» умови у порівнянні з іншими формами господарювання на селі. За результатами дослідження виявлено, що у 70% випадках виробничі кооперативи були

створені на базі колективних сільськогосподарських підприємств, які мали гірший фінансово-економічний стан (зношені виробничі фонди, незадовільний стан дебіторської та кредиторської заборгованості, низький рівень платоспроможності) у порівнянні з іншими новоствореними підприємствами.

4. Протягом періоду дослідження відзначається скорочення кількості виробничих кооперативів у Житомирській області. Незважаючи на складні економічні умови в аграрній сфері, сільськогосподарські виробничі кооперативи зберігають тенденцію до стабільного господарювання та підвищення ефективності діяльності. За період з 2003 р. по 2005 р. вони забезпечили зростання продуктивності праці на 88%, рівня фондівдачі – на 95%, рівень рентабельності досяг 3,2%, а також отримано позитивні результати у галузі тваринництва, а саме прибутковість галузі в цілому.

5. Значним резервом підвищення рівня прибутковості є покращання використання виробничих ресурсів. На розмір прибутку найбільше впливають витрати на оплату праці (коефіцієнт регресії 2,28), адміністративні та виробничі витрати (коефіцієнти регресії відповідно -1,82 та -0,19). Тому основними напрямками підвищення ефективності господарювання виробничих кооперативів є оптимізація існуючої структури виробничих фондів, підвищення ролі менеджменту, посилення маркетингової діяльності, мотивації праці, інформаційно-консультативного забезпечення, участь у інтеграційних процесах.

6. Впродовж останніх років спостерігається пошквдження розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Найбільшого поширення набули багатofункціональні, маркетингові та сервісні кооперативи. Незважаючи на зростання кооперативного сегменту інфраструктури аграрного ринку та усвідомлення сільськогосподарськими товаровиробниками об'єктивної необхідності його формування, цей процес стримується недовірою з боку сільськогосподарських товаровиробників, слабкою їх інформованістю і нерозумінням принципів кооперації, незадовільним станом матеріально-технічного забезпечення кооперативів, відсутністю стартового капіталу у сільськогосподарських товаровиробників, недостатньою державною підтримкою кооперативних відносин на селі тощо.

7. Економічну ефективність діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів слід визначати як добуток технічної та аллокативної ефективності. За допомогою показників технічної ефективності визначається продуктивність використання виробничих ресурсів, а аллокативної – ефективність їх розміщення за критерієм мінімізації витрат. В сучасних умовах низькі показники технічної ефективності обслуговуючих кооперативів обумовлені нераціональним використанням виробничого потенціалу. Значно менша диференціація кооперативів спостерігається за показником аллокативної ефективності. Це є свідченням того, що розміщення ресурсів здійснюється більшістю кооперативів з наближенням до оптимального за даних умов господарювання. Загальне підвищення ефективності господарювання у більшості обслуговуючих кооперативів можливе на 67-99%.

Визначення ефективності за методом оболонки даних дозволяє також оцінити можливості зменшення витрат в цілому та по кожному окремому виду ресурсів.

8. Впровадження розробленої економіко-математичної моделі оптимізації надання послуг обслуговуючими кооперативами дозволить підвищити економічну віддачу всіх складових виробничого потенціалу в середньому в 1,5-2 рази. При цьому поряд з економічними інтересами суб'єктів господарювання будуть вирішені проблеми розвитку соціальної та екологічної сфери суспільного життя, які є запорукою розвитку підприємств аграрного сектора економіки.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

У наукових фахових виданнях:

1. Суліменко Л. А., Булуй О. Г. До питання щодо кооперації // Вісник Державного агроєкологічного університету. – 2004. – № 1. – С. 209-214. – 0,33/0,2 д.а. (Автором визначено місце кооперації в інфраструктурі Житомирської області).

2. Булуй О. Г. Проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації в Житомирській області // Агроінком. – 2006. – № 2. – С. 24-27. – 0,26 д.а.

3. Булуй О. Г. Роль обслуговуючої кооперації у розвитку аграрних відносин у Житомирській області // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2006. – № 3-4. – С. 125-131. – 0,4 д.а.

4. Булуй О. Г. Особливості формування сільськогосподарських виробничих кооперативів трансформаційного періоду // Агроінком. – 2006. – № 11-12. – С. 43-45. – 0,3 д.а.

5. Бродський Ю. Б., Булуй О. Г. Оцінка економічної ефективності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів // Вісник Державного агроєкологічного університету. – 2007. – № 1. – С. 210-217. – 0,38/0,25 д.а. (Автором обґрунтовано особливості визначення ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів).

В інших виданнях:

1. Зіновчук В. В., Бродський Ю. Б., Булуй О. Г. Методика оцінки ефективності функціонування обслуговуючих кооперативів // Роль соціального капіталу та локальних ініціатив у забезпеченні сільського розвитку: Доп. Міжнар. симпозиуму. – Житомир: Вид-во «ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет», 2007. – С. 102-112. – 0,61/0,2 д.а. (Автором викладено методику визначення економічної ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів та підходи до розрахунку відповідних показників).

2. Булуй О. Г. Закономірності діяльності маркетингових та постачальницьких кооперативів в агробізнесі // Актуальні проблеми розвитку кооперації в ринкових умовах: Доп. Міжнар. наук. конф. – Херсон: Вид-во Айлант, 2007. – С. 82-89. – 0,44 д.а.

3. Булуй О.Г. Мотиваційний механізм функціонування кооперативів // Формування стратегії розвитку регіонального АПК: Мат. міжфак. наук.-практ. конф. молодих вчен., маг. та аспір. – Житомир: Вид-во «Державний агроекологічний університет», 2005. – С. 135-138. – 0,26 д.а.

4. Булуй О.Г. Оцінка окремих положень організації та функціонування сільськогосподарських виробничих кооперативів // Формування стратегії розвитку регіонального АПК: Мат. другої міжфак. наук.-практ. конф. молодих вчен. – Житомир: Вид-во «Державний агроекологічний університет», 2006. – С. 86-88. – 0,24 д.а.

АНОТАЦІЯ

Булуй О.Г. Економічна ефективність діяльності сільськогосподарських кооперативів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК). – Державний вищий навчальний заклад «Державний агроекологічний університет» Міністерства аграрної політики України, м. Житомир, 2007.

Дисертація присвячена розробці теоретичних, методичних та практичних аспектів розвитку сільськогосподарських кооперативів, визначенню їх економічної ефективності.

На основі теоретичних узагальнень уточнено визначення кооперації, розглянуто ідентифікаційні ознаки кооперативів, організаційно-економічні передумови їх становлення й розвитку, запропоновано методику розрахунку ефективності діяльності обслуговуючих кооперативів. Визначено тенденції формування та функціонування кооперації в аграрній сфері у сучасних умовах, проведено комплексну оцінку результатів діяльності виробничих та обслуговуючих кооперативів з метою виявлення можливих резервів підвищення ефективності діяльності, а також обґрунтовано пропозиції й рекомендації щодо подальшого розвитку сільськогосподарської кооперації.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарський виробничий кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, ефективність.

АННОТАЦИЯ

Булуй А. Г. Экономическая эффективность деятельности сельскохозяйственных кооперативов. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 – экономика и управление предприятиями (экономика сельского хозяйства и АПК). – Государственное высшее учебное заведение «Государственный агроэкологический университет» Министерства аграрной политики Украины, г. Житомир, 2007.

Диссертация посвящена исследованию теоретических, методических и практических аспектов проблемы развития сельскохозяйственных кооперативов, определению их экономической эффективности. На основе теоретических обобщений уточнено определение кооперации, идентификационные признаки кооперативов, организационно-экономические предпосылки их становления и развития, рассмотрены методические аспекты оценки эффективности деятельности обслуживающих кооперативов.

Системообразующим фактором возрождения аграрной сферы является кооперация. Исследованиями установлено, что расширение сферы влияния сельскохозяйственных товаропроизводителей возможно за счет реализации синергетической составляющей кооперации, что обеспечит удовлетворение социально-экономических потребностей сельскохозяйственных товаропроизводителей, а именно достижение взаимовыгодной цели посредством справедливого распределения совместно полученного дохода. В частности, скоординированность действий сельскохозяйственных товаропроизводителей внутри маркетинговых каналов движения продукции рассматривается как составляющая концепции стабильного развития агропромышленной сферы. Кооперативные основы функционирования сельскохозяйственных товаропроизводителей дают им возможность интегрироваться в соответствующие маркетинговые каналы в качестве равноправных субъектов аграрного рынка.

В результате анализа современного состояния производственной кооперации выявлены основные проблемы ее развития, установлены факторы, влияющие на эффективность производства. Использование метода дискриминантного анализа дало возможность показать закономерность преобразования коллективных сельскохозяйственных предприятий с наихудшими показателями финансово-экономического состояния в производственные кооперативы. В соответствии с этим, главными направлениями повышения эффективности хозяйствования производственных кооперативов является оптимизация существующей структуры производственных фондов, повышение роли менеджмента, организация маркетинговой деятельности, участие в интеграционных процессах, создание систем организованного получения информации, мотивации работы членов кооператива и нанимаемых работников.

Для определения экономической эффективности сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов была предложена методика, которая дала возможность избежать прямого использования при расчетах показателя прибыли. Поскольку кооперативные предприятия характеризуются специфической экономической миссией, т. е. их деятельность направлена не на получение прибыли как таковой, а на улучшение благосостояния членов кооперативов, то при оценке эффективности деятельности предприятий такого типа не представляется обоснованным использование показателей прибыльности.

Системный анализ показателей экономической эффективности обслуживающих кооперативов показал нерациональное использование

производственных факторов. Затраты ресурсов на предоставление услуг по большинству предприятий можно сократить на 57-96%. Расчеты свидетельствуют также о том, что формирование ресурсной базы осуществляется большинством кооперативов с приближением к оптимальному при данных условиях хозяйствования. Общее же повышение эффективности хозяйствования большинства обслуживающих кооперативов возможно на 67-99%. Определение эффективности с помощью метода оболочки данных позволяет оценить возможности уменьшения затрат в целом и отдельно по каждому виду ресурсов.

Для улучшения организационно-экономических отношений в обслуживающих кооперативах предложено использование модели оптимизации видов деятельности как важной составляющей системы внутренних факторов повышения эффективности.

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственный производственный кооператив, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, эффективность.

SUMMARY

Buluy O.G. Economic efficiency of agricultural cooperative activities. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in Economics in Speciality 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (Economics of Agriculture and Agro-Industrial Complex). – The State Higher Institution «The State University of Agriculture and Ecology» of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, Zhytomyr, 2007.

The thesis deals with the theoretical, methodological and practical approaches to calculating economic efficiency of agricultural cooperatives and grounds the ways of improving the efficiency of their functioning.

On the basis of theoretical generalizations the definition of cooperation has been specified; the identification signs of cooperatives, organizational and economic pre-conditions of their formation and development have been considered; the methods of calculating the efficiency of activity of service cooperatives have been offered. The tendencies of the formation and the functioning of cooperatives have been determined in the agrarian sphere under new conditions. In an effort to reveal possible reserves for improving the operation efficiency a complete estimation of the results of production and service cooperatives activities has been conducted. The paper also offers suggestions and recommendations for the subsequent development of agricultural cooperation.

Key words: agricultural cooperation, agricultural production cooperative, agricultural marketing cooperative, efficiency.

Підписано до друку 16.11.2007 р.
Папір друкарський. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 0,9. Формат 60×90/16
Наклад 100 примірників. Зам. № 1609
Віддруковано з готових оригінал-макетів автора
в ПП «Рута», м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17-а